

Уладзімер Конан

Scripta manent

Нехта з антычных мудрацоў даўно сказаў крылатыя словы, якія дайшлі да нас лацінскай прыказкай: *Verba volant, scripta manent* — *Слова адлятае, напісанае застаецца*. Яна, мабыць, найлепшая ўзнагарода для тых, хто пісаў і піша сёньня. Ад біблейскіх летапісцаў і прарокаў да сучасных паэтаў. Нават для тых твораў фальклёру, што не атрымалі іншай кампэнсацыі, не пакінулі сваіх аўтографуў у ведамасьцях на атрымальне ганарару. Імя іхняе — *народ*. Бо і вусная паэтычная ды песенная традыцыя не засталася б, калі б добрыя людзі не запісалі яе на паперу альбо, яшчэ лепш, на магнітафонную стужку. На жаль, гуказапіс і сучасная кампютарная сыстэма фіксацыі слова моцна спазьніліся: сёньня ад вялікага мора аўтэнтычнага фальклёру й паэтычных галасоў засталіся толькі фрагмэнты. Тут не абыхьціся без навуковых камэнтароў і больш складанай навукі аднаўленьня твораў па іх фрагмэнтах — гермэнэўтыкі. Бо важна ня толькі прачытаць, адэкватна зразумець, але і адрадыць мастацкую традыцыю, увесці яе ў кантэкст сучаснай культуры.

Больш як год таму, якраз у калядныя дні, мне давалося рэцэнзаваць выдадзеную Беларускаім Інстытутам Навукі й Мастацтва ў Нью Ёрку «Архіўную кнігу».* Аўтарам-укладаль-

---

* Ул. Конан. Пра «Архіўную кнігу» // Полымя. 1998. №7. С. 269—280.

нікам яе быў таксама Лявон Юрэвіч, сёння адзін зь вядучых супрацоўнікаў гэтага цэнтру беларускі на амэрыканскім кантынэнце. Адначасова ў Беластоку Ян Чыквін выдаў кнігу літаратурна-крытычных нарысаў «Далёкія і блізкія: Беларусь і пільныя замежжа» (1997). Я вітаў гэтае выданьне ў палемічным артыкуле «Беларуская літаратура ў блізкім свеце», адзначыўшы, што прафэсар Чыквін своечасова пачаў аналітычнае дасьледаваньне творчасці пісьменьнікаў беларускага расьцярушаньня.

Так сталася пасля Другой сусветнай вайны: таленавітыя пісьменьнікі, дзеячы нашай культуры, вядомыя палітыкі, што захавалі ідэалы Беларускай Народнай Рэспублікі, пабыўшы спачатку ў Нямецчыне, Бэльгіі, Францыі, іншых еўрапейскіх краінах, недзе ў пачатку 1950-х гг. аказаліся ў Амэрыцы. Іншыя калегі, якія паспрыялі таму, каб «упісаць» літаратурны набытак беларускага літаратурнага замежжа ў кантэкст айчынай культурнай традыцыі (Ян Чыквін, Уладзімер Арлоў, Анатоль Сабалеўскі, яшчэ нехта), здолелі пабываць у іхняй цяперашняй, такой вядомай і такой загадкавай краіне. Патрэбна было дакрануцца да першакрыніц, багатых архіваў, бо тое, што надрукавана «беларускімі амэрыканцамі», — толькі частка плёну іх творчасці, перапіскі, роздуму, зафіксаваных у багатых архівах — прыватных і ва ўласнасьці грамадзкіх навукова-літаратурных арганізацыяў.

Але, як сказаў эвангеліст, «жніво багатае, ды работнікаў мала» (Мц. 9:37). Шмат каго ўжо няма, а іншыя — далёка. Вось наш калега Лявон Юрэвіч (ён скончыў Пэдунівэрсытэт і аспірантуру пры Інстытуце Літаратуры НАН) вырашыў папрацаваць на беларуска-амэрыканскай літаратурнай ніве стацыянарна ў гэтай далёкай Амэрыцы, што прытуліла пасля вайны беларускіх адраджэнцаў. Грунтоўнае дасьледаваньне архіваў, пэрыядычных выданьняў, рэдкіх кніжак, урэшце, апора на багатую навукова-асьветніцкую традыцыю Беларускага Інстытута Навукі й Мастацтва ў Нью Ёрку далі свой плён. У 1996 г. Л. Юрэвіч падрыхтаваў да друку (а дакладней, аднавіў па

---

*Полымя. 1997. №9. С. 301—310.

рукапісных фрагмэнтах) і выдаў кнігу Юркі Віцьбіча «Антыбальшавіцкія паўстаньні і партызанская барацьба на Беларусі». Праз год у тым жа Інстытуце выходзіць ягоная «Архіўная кніга» (Нью Ёрк, 1997), якую я назваў літаратурнай падзеяй года. Архівы й камэнтары да іх высьвечваюць не парадную й не дыпляматычна-стрыманую, а глыбінную, драматычную праўду жыцьця й творчасьці нашых прарокаў-пісьменьнікаў у расьцярушаньні, што захавалі ў сваёй сьвядомасьці і ў сэрцы чысты вобраз Маці-Беларусі й веру ў яе дзяржаўнае адраджэньне.

«Архіўная кніга» пад адною вокладкаю аб'яднала розныя літаратуразнаўчыя жанры: кароткія манаграфіі, біяграфічныя нататкі, крытычныя нарысы, тэксталягічныя публікацыі з камэнтарамі, бібліяграфію. Такія выданьні былі ў Беларусі (альманах «Спадчына», гісторыка-літаратурныя матар'ялы «Пачынальнікі»), але ва ўмовах савецкай цэнзуры не ўдалося захаваць навуковую адкрытасьць, дасьледніка прымушалі затушоўваць палітычныя й жыцьцёвыя супярэчнасьці быцьця літаратуры ў сьвеце. Цяпер жа, на маю думку, «архіўныя кнігі» рыхтуюць адраджэньне культурна-гістарычнай школы ў літаратуразнаўстве. Але на іншым узроўні: не на былой філязофскай веры ў пазытыўную эвалюцыю і на сацыялягічнай канцэпцыі прычыннай абумоўленасьці літаратуры грамадзкім становішчам пісьменьніка ды абставінамі яго біяграфіі, а на заглыбленьні ў ягоную экзыстэнцыю — у духоўнае й псыхалягічнае перажываньне сваёй жыцьцёвай драмы.

Назва новага зборніка дасьледаваньняў Лявона Юрэвіча, як і папярэдняй «Архіўнай кнігі», мае ў сабе дасьледніцкую «правакацыю», літаратуразнаўчую дасьціпнасьць: абедзьве даюць больш, чым абяцаюць. Бо за паняцьцямі *архіў*, *камэнтары* й вытворнымі ад іх (архаічны, архаізм, камэнтатарства) замацавалася значэньне чагосьці пражытага, вузка-навуковага, не актуальнага па-за акадэмічным «цэхам». Між тым якраз архівы (калі гэта не парадныя, хлусьліва-бюракратычныя пратаколы) высьвечваюць не фасадную, дыпляматычна стрыманую, а глыбінную й драматычную праўду жыцьця й творчасьці. А камэнтары маюць дачыненне да цікавай навукі — гермэнэўтыкі — тлумачэньня

сэнсаў старадаўніх альбо незразумелых і напоўзабытых тэкстаў і далучэння іх да сучаснага культурнага кантэксту. Да таго ж «Камэнтары» ў адрозьненне ад выключна літаратуразнаўчай «Архіўнай кнігі» выходзяць за рамкі літаратуры, аўтар уключыў у новую кнігу нарысы па міталёгіі, драматургіі й тэатральным мастацтве, лексыкаграфіі, беларускім рэлігійным адраджэньні.

Дасьледнікі, выкладчыкі літаратуры й культуралёгіі ў Беларусі, верагодна, зацікавяцца перш за ўсё I разьдзелам, дзе ёсьць нарысы пра станаўленьне гэтага жанру ў беларускай літаратуры, аналіз міталёгічных матываў у творчасці Вацлава Ластоўскага, Язэпа Дылы, Сьвятаслава Каўша, іншых пісьменьнікаў блізкага й далёкага замежжа. Гэтая частка кнігі, на мой погляд, мае самастойнае значэньне, як канцэптуальнае навукова-папулярнае дасьледаваньне новай праблемы ў беларускім літаратуразнаўстве. Мяне яна зацікавіла даўно, і гэтая цікавасьць выявілася ў шэрагу публікацыяў на тэму міталёгічных і біблейскіх матываў у літаратуры й фальклёры.* Дазволю сабе свае камэнтары на «Камэнтары» спадара Юрэвіча, бо гэтага вымагае мая высокая ацэнка новага кірунку ў беларускім літаратуразнаўстве й культуралёгіі.

Л. Юрэвіч упершыню дасьледаваў гісторыка-міталёгічную тэму ў творчасці беларускіх айчынных (В. Ластоўскі, Я. Дыла) і зарубежных (Ю. Віцьбіч, Ул. Случанскі, С. Хмара, С. Коўш, Я. Юхнавец) пісьменьнікаў, на жаль, малавядомых на гістарычнай Бацькаўшчыне ня толькі звычайным чытачам, але і школьна-дыдактычнаму й нават унівэрсытэцкаму літаратуразнаўству. Дарэчы, ня толькі літаратура стварае заснаваньня на сацыяльна-палітычных і эстэтычных ідэалах міты. Ёсьць свае міты ў гістарычнай навукі, пра гэта здагадваліся даўно, але парадокс гісторыі дакладна вызначыў Н. Бердяев: «Гісторыя ня ёсьць аб'ектыўная эмпірычная наяўнасьць, гісторыя ёсьць міт. Міт жа

---

*Ул. Конан. Беларускі музыка-Арфей // Полымя. 1992. №11. С. 149—158; Яго ж: Біблейскія вобразы і матывы ў беларускім фальклёры // Беларусіка=Albaruthenica. Кн. 4. Мн., 1995. С. 11—20; Яго ж: Біблейскія архетыпы і сімвалы ў беларускай літаратуры // Беларусіка=Albaruthenica. Кн. 6. Ч. 1. Мн., 1997. С. 169—176.

ёсьць ня выдумка, а рэальнасьць, але рэальнасьць іншага парадку».** Заслугоўваюць увагі думкі дасьледніка пра ўзаемасувязі мітаў і абрадаў, рытуалу й драмы, мастацкага твору й матэрыі; пра значэньне некаторых унівэрсальных міталёгічных вобразаў (Гальгота, склеп, рака, лябірынт) і абрадаў [32—49].* Аналіз аповесьці Ластоўскага «Лябірынт» даў магчымасьць аўтару зрабіць гэтыя тэарэтычныя высновы, знайсьці ў сусьветнай міталёгіі аналёгіі старадаўнім славянскім міталёгам і паганскім бствам.

Аднак жа чытач павінен узяць пад увагу канкрэтныя абставіны, у якіх пісалася кніга «Камэнтары». Шырока карыстаючыся першакрыніцамі, у тым ліку рукапісамі зарубежных архіваў, яе аўтар, стала жывучы ў ЗША, не заўсёды меў магчымасьць сачыць за рухам навуковай думкі ў Беларусі. Замежная беларусіка пакуль што знаходзіцца на стадыі пачатковага вучнёўства, зразумела, за выключэньнем вядомых беларускіх дасьледнікаў дыяспары, згуртаваных пераважна вакол таго ж БНІМу. Пагадзіўшыся напісаць пасьляслоўе да яго ў цэлым выдатнай кнігі, я адчуваю сваю адказнасьць за некаторыя яе недакладнасьці ў ацэнках і фактах. Дазволю сабе таксама паспрачацца, асабліва з тымі ацэнкамі, дзе адчуваюцца спэцыфічныя для славянскіх і іншых натураў перабольшанні, некаторая схільнасьць да «стварэньня куміраў».

Відавочны недагляд — цытата з артыкула С. Кузьняевай «Нацыянальнае адраджэньне і нацыянальная сьвядомасьць беларусаў у першай палове XIX ст.»: «[Тагачасныя] беларусы як этнас у культурных адносінах знаходзіліся ў стане летаргічнага сну і не былі рэпрэзэнтаваныя на мапе Эўропы. Больш таго, беларусы прыйшлі ў XIX ст., ня маючы акрэсьленай этнічнай самасьвядомасьці, страціўшы багатыя пісьмовыя традыцыі, з асыміляваным у культурных адносінах верхнім слоём этнасу, што

** Николай Бердяев. Смысл истории: Опыт истории человеческой судьбы. V. Изд. 2. Paris, 1969. С. 29.

*Тут і далей у праस्ताкутных дужках — нумары старонак, да якіх адсылае аўтар пасьляслоўя.

ў значнай ступені было вынікам папярэдняга разьвіцьця як народу недзяржаўнага» [8].

Чытаючы такія інвэктывы, мне заўсёды хочацца сказаць: навука вашая пакрылася пылам, а мапу эўрапейскую моль паела. Адносна «мапы» ўдакладнім: у 1-й палове XIX ст. на ёй не была «рэпрэзэнтаваная» і Польшча як самастойная дзяржава. Польшча страціла сваю дзяржаўнасьць разам зь Беларусьсю ў выніку падзелу Рэчы Паспалітай у канцы XVIII ст. І адраділася Беларусь як дзяржава разам з Польшчаю — у 1918 г. Культура Беларусі XVIII—XIX стст. грунтоўна дасьледавалася літаратураведамі (А. Мальдзіс, Г. Кісялёў, А. Яскевіч ды інш.). Выяўлены багатыя традыцыі беларускай архітэктуры, тэатральнага, музычнага, садова-паркавага, араатарскага мастацтва гэтага пэрыяду, дасьледавалася асьветніцкая й нацыянальна-дэмакратычная філязофія ў Беларусі. А ў 1-й палове XIX ст. пачалося адраджэньне новай беларускай літаратуры, тады ж беларускі этнас даў сьвету такіх выдатных пісьменьнікаў, як «паляк» Адам Міцкевіч і «русак» Фёдар Дастаеўскі. Ды ўвесь даробак культуры беларускага этнасу не пералічыш у кароткім нарысе. Рэкамэндую вучоным гісторыкам і літаратуразнаўцам заглядваць у сёньня ўжо шматлікія беларускія энцыкляпэдыі.

Адносна «акрэсьленай этнічнай самасьвядомасьці» нагадаю, што «акрэсьлівае» ня этнас у цэлым, а нацыянальная інтэлігенцыя. Гісторыку павінна быць ведама, што «Западно-русский край», гэта значыць пераважна Беларусь, у царскай імперыі служыў своеасаблівым адстойнікам, калянізаваным Расеяй пераважна *иноверческим элементом*. І не без расейскай калянізацыі: у гарадох і большасьці мястэчкаў «беларускі этнас» складаў 10—15% насельніцтва. А ў якім сэнсе трэба разумець вызначэньне дасьледнікамі беларусаў «як народу недзяржаўнага»? Радавод беларускай дзяржаўнасьці пачынаецца з Полацкага Княства, гэта значыць, дзяржаўнасьць беларусаў на два стагодзьдзі старэйшая за дзяржаўнасьць расейскую, запачаткаваную палітычным уздымам былога ўдзельнага Маскоўскага Княства. Праўда, Беларусь часова страціла сваю дзяржаўнасьць у складзе Расейскай Імперыі. Але гэтая «праўда» датычыцца ўсіх іншых народаў, у тым ліку расейскага, які

некалькі стагодзьдзяў жыў пад татара-мангольскім ігам. Як на мой погляд, гэтае іга было мякчэйшае, чым каляніяльны прыгнёт Расеі над беларусамі й палякаў у анэксаванай Заходняй Беларусі: «манголы» вытрасалі сьвірны й каліты «русаў», але рэдка лезьлі ў іхнюю душу, не мянялі расейскую школу на татара-мангольскую й не навязвалі ім сваёй ісламскай веры.

Мне часам здаецца, што ў «летаргічны сон» упадаюць некаторыя дасьледнікі, а не «беларускі этнас». Таксама з «эўрапейскай культурнай мапай» бывалі забаўныя анэкдоты. Захавалася сьведчаньне (не ручаюся за яго дакладнасьць) пра першую матывіроўку прысуджэньня Нобэлеўскай прэміі Генрыку Сянкевічу ў 1905 г.: за выдатныя раманы, напісаныя на «польскім дыялекце расейскай мовы».

Свае цікавыя, хоць, на мой погляд, крыху апалягетычныя нарысы пра творчасць арыгінальнага беларускага паэта Янкі Юхнаўца аўтар пачынае з фактычнай недакладнасьці, называючы «першым беларускім міталёгічным слоўнікам» хрэстаматыю «Міфы бацькаўшчыны» (Менск, 1994). У гэтай кніжцы перадрукаваны фрагмэнты з этнаграфічных нарысаў беларускіх фалькларыстаў пераважна дарэвалюцыйнай расейскай этнаграфічнай школы. Там няма крытычнага аналізу, выбаркі аптымальных вэрсіяў, урэшце, няма «камэнтароў», альбо, шырэй, гермэнэўтыкі, тлумачэньня сэнсаў і сымбалікі так званай «ніжэйшай», дакладней народна-паэтычнай міталёгіі. Ды складальнікі (а ня аўтары) хрэстаматыі ня ставілі такой задачы, яна выходзіла за рамкі гэтага хутчэй літаратурнага, чым навуковага жанру. Першыя слоўнікі аўтэнтычных беларускіх мітаў (пакуль што ня поўныя) апублікаваныя ў нашых часапісах «Адукацыя і выхаванне» (1996) і «Мастацтва» (1997).^{*} Крыху бэлетрызаваныя нарысы па беларускай міталёгіі апублікаваў Аляксей Ненадавец у кніжцы «Святло таямнічага вогнішча» (Менск, 1993).

---

^{*}Ул. Конан. Архетыпы нашай культуры: Міфы і міфалагемы // Адукацыя і выхаванне. 1996. №№1, 3—11; Яго ж: Славянская міфалогія ў кантэксце беларускай культуры // Мастацтва. 1997. №№4, 6, 7, 8, 11, 12.

Вобраз чорта, дакладней *нячысьціка*, у беларускай літаратуры — новая тэма, запачаткаваная Л. Юрэвічам. Чытач знойдзе тут шмат цікавага й дасьціпнага. У тым ліку — алюзіі на гістарычны лёс Савецкай Беларусі й на сучасную палітычную сытуацыю. І ўсё ж тут патрэбныя таксама пэўныя камэнтары. Ніяк нельга раўняць беларускую «савецкую», а дакладней нацыянальна-адрэджэнскую літаратуру 1920-х, асабліва да 1927 г., і «падчышчаную» літаратуру савецкую 30-х і наступных дзесяцігодзьдзяў, зьнявечаную бальшавізмам. Асабліва калі гутарка ідзе пра творчасць Бядулі. З Купалам і Коласам часам усё ж лічыліся, хоць калечылі; а Бядулю цалкам «абязбожылі»: з адукаванага бібліёста зрабілі «навуковага» атэіста. А ў ягонай паэтычнай міталёгіі ўсюды памянлі плюсы на мінусы. Вось пачатак Бядулевай паэмы «Беларусь» з паэтычнага зборніка «Пад родным небам», выдадзенага таварыствам «Адрэджэньне» (1922):

*Ты — летаніс з аповесьцяў вячыстых,
Акропленых сьлязамі дудароў.
Ты — яснацвет ад водгульляў агністых
Жняёў, касцоў і старцаў-дудароў...*

.....

*Сам Госпад-Бог хадзіў тут на зямліцы,
Усюль зіхцяць-відаць яго сьляды.
Па тых сьлядах красуюцца капліцы,
Па тых сьлядах брыдуць у даль Дзяды.
Зышліся тут Ярыла з Божым Сынам,
Сьвятая Маці з Доляю жыве.
У цяні дубоў пад старадаўным тынам
Ільля й Лясун расьселися ў траве...*

А вось тая ж «Беларусь» у атэістычным варыянце бальшавіцкіх выданьняў, у тым ліку кнігі «Паэмы» за 1927 г.:

*Цябе вякі, як мумію, спавілі
Папоўскай цьмой і панскім бізуном.
Сярод жывых ляжала ты ў магіле,
Паміж славян — між коласаў залом.
Касьцёл, царква жар-сонца заступілі,*

Туманіў мозг вядзьмарскі забабон.

.....
*Як п'явак жмут, сасуць твой карк бажніцы,
А гандляроў — як плойма дымных хмар.
Радзіны, сьмерць, хаўтуры ці жаніцца,
Два махляры пры гэтым: поп, карчмар...*

У артыкуле «Чорт, Янка Юхнавец ды беларуская літаратура» Л. Юрэвіч прыводзіць фрагмэнт з успамінаў Л. Галяка. У ім гутарка ідзе пра канфлікт Лютэра з Скарынам: заснавальнік нямецкага пратэстанцтва прыняў беларускага асьветніка за «чорта» й кінуў у яго чарнільніцай [99—100]. На думку Л. Юрэвіча, мэмуарыст мог прачытаць гэта ў творах Юхнаўца, аўтара нэаміталіягічнай паэмы «Калюмбы», дзе рэальны пэрсанаж Скарына суіснуе зь мітам. Аднак жа агульнаю крыніцай бэлетрызаваных варыяцыяў на гэтую тэму паслужыла хутчэй за ўсё апублікаваная ў 1839 г. кніга славіста Барталамэя Копітэра (1780—1844), дзе ёсьць разьдзел «Гістарычнае пытаньне пра доктара Францішка Скарыну зь Літвы — мэдыцынскага факультэта Прагі, які рабіў падкопы супраць доктара Марціна Лютэра». Нашага асьветніка Лютэр быццам бы прыняў за чараўніка ды «інтрыгана ад д'ябла».*

Чамусьці некаторыя крытыкі ў нас на Беларусі й за яе межамі палічылі, быццам бы паэта Юхнаўца моцна пакрыўдзілі — крытыка й публіка. І пачалося «кажденіе» вакол ягонай асобы й творчасьці. Але публіка — стыхія аб'ектыўная, на яе ня варта крыўдзіцца. А крытыка бадай што не крытыкавала яго, скарэй захвальвала — ад пачатку 50-х гг. да канца нашага стагодзьдзя. Л. Юрэвіч прыводзіць фрагмэнт з крытычнага нарысу П. Склюта (Ант. Адамовіча) «Пад зорамі белымі» (1953), дзе «цёмная глыбіннасьць» Юхнаўца параўноўваецца зь філязофскай глыбінёю першаадкрывальніка дыялектыкі Геракліта па мянушцы Цёмны

---

* Фрагмэнт пра Скарыну й Лютэра перадрукаваны ў перакладзе з лацінскай на беларускую мову ў кн.: Францыск Скарына і яго час: Энцыклапедычны даведнік. Мн., 1988. С. 580; Францыск Скарына: 36. дакументаў. Мн., 1988. С. 77—80.

[100—101]. У кніжцы Юрэвіча друкуецца поўны тэкст палемічнай нататкі М. Панькова, дзе Юхнавец абвяшчаецца вялікім наватарам, другім пасля Багдановіча выратавальнікам роднае паззіі, а іншыя паэты «як і тут, на эміграцыі, так і там, на Беларусі», — статыстамі, што пішуць «пра камбайн, вечарынку, сенакос з думкай пра Сталіна або пра бярозы, крушыны» [104]. Не абыйшлося без дыму кадзільнага і ў часопісе «Крыніца», дзе друкаваліся нарысы пра творчасць Юхнаўца й ягоныя творы. У артыкуле Евы Лявонавай «Свята асацыяцый» гэты паэт абвяшчаецца вялікім настаўнікам, што развіў і пашырыў адкрыцьці філэзафа Плятона, драматурга Мэтэрлінка, паэтаў Бодлера, Ахматавай, Эліата, урэшце, беларускага фальклёру й Багдановіча. Здаецца, толькі Ганна Кісьліцына цвяроза паглядзела на фальклёрна-мадэрнісцкую паззію Юхнаўца, замкнёную на індывідуальны душэўны дасьвед, што «дрэнна сумяшчаецца з яго славай паэта-філосафа».*

Вось і наш калега Юрэвіч піша аб райскіх матывах «Юхнаўца-жывапісца, Юхнаўца-скульптара» й пра самабытную «філязофію Янкі Юхнаўца», для якога «аднолькава роднасным набыткам стаецца Эсхіл, Скарына, Гусоўскі, Сартр, Ніцшэ» [105—106, 114—120]. Ян Чыквін у артыкуле «Набліжэнне вандроўніка» таксама лічыць гэтага паэта «адкрывальнікам новых даляглядаў і магчымасцяў развіцця айчыннай паззіі».**

Сам паэт Юхнавец у гутарцы з Алесем Бяляцкім, апублікаванай у тым жа нумары «Крыніцы», аказаўся значна сьціплейшым. На пытаньні пра вытокі сваёй творчасці ён адказаў:

«Здаралася эгаістычнасьць чытаць і шанаваць М. Багдановіча, а потым Я. Купалу; і адпаведна вырабляўся характар, што адкладваўся ад цёткі Куліны, — любіць народную творчасць [...]. Эстэтычнасьць з'явілася павучыцца ў заходніх еўрапейскіх паэтаў і прэзаікаў. Але пісаць пачаў па-свойскаму ад усведамлення: беларуская творчасць — казкі».

---

* Крыніца. 1996. №2(18). С. 2—23.

** Ян Чыквін. Далёкія і блізкія: Беларускія пісьменнікі замежжа. Беласток, 1997. С. 89.

Спроба наблізіць творчасць Янкі Юхнаўца да эўрапейскай клясыкі — ад Гамэра да Багдановіча, на мой погляд, наўная. Гэта розныя тыпы паэзіі — апалёнаўская клясыка й дыёнісійскі мадэрнізм, самабытна выяўлены беларускім паэтам. Беларускі мадэрнізм мае дачыненне да народнай творчасці, бо пачатак яе — таксама карнавальны дыёнізізм. Не клясычны музычна-жывапісны, скульптурна-плястычны фальклёр, а яго архаічныя жанры — замовы, заклінаньні, паганскія малітвы. Мадэрнізм, а тым больш постмадэрнізм — ня космас, а вяртанне да хаосу, каб тварыць нанова. У тым ліку мову. Паводле Бібліі (пераклад Ф. Скарыны): «В начале сотвори бо^г небо й землю. Земл# же б^г неплодна й неукрашена. И тмы были поверху бездны» (Быццё 1:1—2). Сваім калегам я параіў бы лічыцца зь неаднатыпнасцю паэзіі, як усякага іншага мастацтва. Тады іхнія камэнтары да паэтычнага наватарства прыдбаюць большай аб'ектыўнасці. Прыпамінаецца верш Алеся Салаўя, напісаны ў той час (1947), калі беларускі мадэрнізм, здаецца, яшчэ не нарадзіўся:

*Чалом, чалом, слухмяныя актавы,
і рыфмаў зван, і сьпеў радкоў, чалом.
Скасіў мадэрн ажыўчых сокаў травы,
а кветкі іх назваў вялікім злом.
Я з вамі йду пад полагам няславы,
дваццаты век нас выціснуў на злом
і на жанчын мужчынскія ўсклаў сподні
і пасадзіў саву на храм Гасподні.**

Мае заўвагі да кнігі Л. Юрэвіча ня ёсць спрэчка розных сьветапоглядаў: тут хутчэй — розніца «поля зроку» й эстэтычнага «стажу». Большасць ягоных нарысаў я мог бы падпісаць «рукою ўласнаю». Адзначу толькі «дробязі», маючы на ўвазе, што ў літаратуры іх няма. Свае крытычныя нататкі «Рыгор Крушына: Апостал каханья» (дарэчы: вобраз Апостала лепш пасуецца да *любові*, чым да *каханья*) аўтар пачынае з таго, быццам бы ў «Выбраных творах» (1957) гэтага паэта «бясполая

---

* Крыніца. 1997. №6(32). С. 38.

беларуская літаратура губляе сваю цнатлівасьць», бо тут «сувязь паміж вобразам, мовай і эрасам найбольш відавочная» [124].

Ня варта, як той казаў, гаварыць «за ўсю Адэсу». Беларуская літаратура сапраўды цнатлівая, цнатлівасьць яе не «пераможана» Крушынам, нават самым Глёбусам. Але не бясполая паэзія Купалы й Багдановіча. Альбо хоць бы бліжэй да нас — Куляшова, Танка. Эратычныя матывы (не «лабавыя», а скрытасымбалічныя, гэта значыць мастацкія) пранізваюць беларускі фальклёр, адкуль пачыналася нашая літаратура.

Нарысамі «Айцы марыяны» й «Пётра Татарыновіч» Л. Юрэвіч пачынае дасьледаваньне гісторыі беларускай рэлігійнай думкі. Беларусь і тут (насуперак «эўрапейскім» і прарасейскім забабонам) мае багатыя традыцыі — ад Кірылы Тураўскага і ўніяцкага рэлігійнага досьведу да тых жа марыянаў. Беларускія сьвятары, тэолягі й грамадзкія дзеячы Адам Станкевіч, Леў Гарошка, Андрэй Мякота, Язэп Германовіч, Часлаў Сіповіч, Пётра Татарыновіч набылі сусьветную вядомасьць. Праблемы культуры беларускага далёкага замежжа (тэатар, драматургія, музыка, лексыкалёгія) істотна дапаўняюць кнігу, пашыраюць яе тэматычны дыяпазон.

Дачытаўшы да канца кнігу Юрэвіча, я пагадзіўся зь яе загаловакам. Сапраўды, кожны разьдзел — гэта дасьціпна напісаныя камэнтары да багатай рукапіснай спадчыны, апрацаванай, выбранай і падрыхтаванай да друку спадаром Лявонам. З уласнага вопыту ведаю: гэты жанр — самае працаёмкае дасьледаваньне ў гуманітарных навуках. Шматлікія фрагмэнты зь лістоў Міхася Міцкевіча да Юркі Віцьбіча адкрываюць чытачу новы воблік малодшага брата Якуба Коласа, выдатнага бэлетрыста, журналіста, мовазнаўцы, чалавека шырокай навуковай эрудыцыі. Выняткі зь ліставаньня Ларысы Геніюш зь пісьменьнікамі беларускай дыяспары дапаўняюць нашае ўяўленьне пра паэтку — рыцара Маці-Беларусі ў жаночым вобліку.

Беларуская літаратура за рубяжом прайшла драматычны шлях, дала багаты творчы плён. Без падтрымкі «свайей» дзяржавы. Але былі самаахвярныя рупліўцы, супрацоўнікі Беларускага Інстытута Навукі й Мастацтва. Гэта яны здолелі захаваць, апрацаваць і данесьці да чытача раскіданую па ўсім

сьведе літаратурную й навукова-асьветную спадчыну. Сярод іх сёння хораша працуе Лявон Юрэвіч.

21 студзеня 1999

КАМУНІКАТ.ORG